

NÉVTELENEK, KRÓNIKÁK

ÁRPÁD-KORI TÖRTÉNETI IRODALMUNK ÚJABB STÍLUSPROBLÉMÁI

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

Kristó Gyula:

A történeti irodalom Magyarországon

a kezdetektől 1241-ig

(Irodalomtörténeti füzetek, 135.)

Argumentum, Budapest, 1994. 150 old., 300 Ft

Mályusz Elemér írta: „A vélemények, amelyeket a kútfőkritikusok egymással vitázva és egymás nézeteit cáfolva évtizedek során kifejtettek, többnyire homlokegyenest ellenkeznek. Csak kevés olyan megállapításra utalhatunk, amelyeknek érvényessége általánosan elfogadottnak volna tekinthető.” (22. old.) Ez a szerzőtől is idézett objektív megállapítás egyúttal e vállalkozás medievista körökben való fogadtatását is sejteni engedi: a krónikakérdésekben számottevő kutatók, Györffy György és Gerics József nézetei nyilván továbbra is markánsan elkülönülnek az itt leírtaktól. Mégis, 1994 karácsonya óta egészen biztosan többet tudunk az eredeti formájukban jórészt elveszett középkori krónikairodalmunkról a szegedi középkorász műhely megalapítójának, a krónikakutatás egyik kiemelkedő alakjának,¹ Kristó Gyula professzornak köszönhetően. A mű szerény terjedelme ellenére meg fogja találni helyét a középkori krónikákkal foglalkozó hazai monográfiák sorában, Györffy György, ifj. Horváth János, Gerics József művei mellett.² Ezek ismeretében e füzet terjedelme persze kissé zavarba ejtő, mivel százból négyen nyomtatott oldalon nyilván nem lehet érdemben reagálni a historiográfiai előzményekre, rendet vágni a vélemények sűrűjében, s egyúttal új megoldási kísérlettel is előállni. Kár, hogy a kézirat lezárásának időpontja miatt Kristó nem tudta figyelembe venni az 1991 utáni véleményeket, pedig ez sok esetben a munka érdemi gyarapodásához vezetett volna (G. Silagi szövegkiadása, Kapitánffy István és Szovák Kornél disszertációi, Györffy György kiegészítései 1948-as könyve új kiadásához, Bollók János előadása az Ókortudományi Társaság ülésén³). Véleményünk szerint e munkák nyomán Kristó ma már igen sok részletkérdésben másként, árnyaltabban fogalmazna. Györffy 1993-ban megjelent áttekintése az eddigiektől némileg eltérő képet rajzol krónikáinkról; ezt Kristó a maga, illetve a hazai könyvkiadási viszonyok szabta időhatár miatt megjegyzés nélkül hagyja. Nem kevésbé problematikus, hogy kimaradtak az 1241 utáni historiográfiai fejlemények (Ákos mester, Kézai), noha nyomaik a krónikaszerkesztés mai szövegében, az 1151 előtti részekben megtalálhatók.

Ezen a ponton legalább röviden illő bevezetni az olvasót a hazai latin nyelvű krónikakutatás problémáiba, mert különben érthetetlen maradna, miért küszködtek tudósgenerációk az egyes krónikarétegek azonosításával. Középkori krónikáink a kutatás nagy kárára ugyanis eredeti formájukban jórészt elvesztek, s csak az úgynevezett XIV. századi krónikaszerkesztésben maradtak ránk.⁴ A feladat nagy: évszázadokkal később írott szövegekből kihüvelyezni a magyar történelem első századaiban írott szövegrészeket, amelyek így óhatatlanul keveredtek a későbbi másolók, szerzők, átszerkesztők betoldásaival, kiegészítéseivel. Eredeti formájában a tárgyalt korszakból csak a magyar névtelen, Anonymus *Gestája* maradt fenn kéziratban, valamint az itt bírált kötet tartalmát közvetlenül nem érintő Kézai Simon-féle krónika kései, XVIII. századi másolatokban. A látszólag érdektelen probléma akkor kap jelentőséget, ha valaki egy-egy hely forrásértékére lesz kíváncsi, vagyis arra, hogy a krónikában olvasható szöveg valóban hitelt érdemlően abban a korszakban íródott-e, amelyekre vonatkozik. Kristó egyik konkrét péld-

1 ■ Az életmű néhány jelentősebb forráskritikai tárgyu értéke-zése: Korai levéltári és elbeszélő forrásainak kapcsolatához. *Acta Historica*, Szeged, 1966. 3–25. old.; Legitimitás és idoneitás. Adalékok Árpád-kori eszmetörténetünkhöz. *Századok*, (108) 1974. 585–619. old. Egy 1235 körüli *Gesta Ungarorum* körvonalairól. Riccardus és Albericus tanúsága. In: *Középkori kútfők kritikus kérdései*. Szerk. Horváth János, Székely György. Bp., 1974. 229–238. old.; Rómaiak és vlachok Nyesszturnál és Anonymusnál. In: Uő.: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp., 1983. 132–191. old.; Szempontok Anonymus *gestája* megítéléséhez. *Uo.* 369–403. old.

2 ■ Györffy György: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Bp., 1948. Új fejezettel kiegészített reprintje 1993., a kiegészítés a *Századokban* is megjelent; Gerics József: *Legkorábbi Gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Bp., 1961.; Horváth János: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Bp., 1954.

3 ■ *Die Gesta Hungarorum des anonymen Notars. Die älteste Darstellung der ungarischen Geschichte*. Hg. G. Silagi. Sigmaringen, 1991.; Bollók János: Ladislaus. In: *Scripta manent. Gerics József-émlékkönyv*. Bp., 1994. 63–74. old.; Szovák Kornél: Wer war der anonyme Notar? Zur Bestimmung des Verfassers der *Gesta Ungarorum*. *Ungarn-Jahrbuch* 19. (1991) 1–16. old.; Kapitánffy előadása a Moravcsik-ülésszakon 1992. május 20–21.; Szlovák és Bollók előadása az Ókortudományi Társaság 1990. február 16., illetve 1991. november 20. ülésén.

4 ■ Az említett latin nyelvű források kiadása mind megtalálható a Szentpétery Imre szerkesztette *Scriptores rerum Hungaricarum* két kötetében (Bp., 1937–1938). Jellemző, hogy a XIV. századi krónikaszerkesztés magyar fordításban a latin forráskiadás szövegét követve nem jelent meg, ami az érdeklődő közönség számára nehezen követhetővé teszi a krónikaszerkesztés körül dúló vitákat.

5 ■ Vékony Gábor: Anonymus kora és korhűsége. I–IV. *Életünk*, (29) 1991. 58–73., 135–158., 263–275., 355–375. old.

dájával megvilágítva: a krónikákban olvasható híradás Szt. István csata előtti felővezéséről valóban István-kori forrásra vezethető-e vissza, vagy későbbi krónikások betoldásának tekinthető?

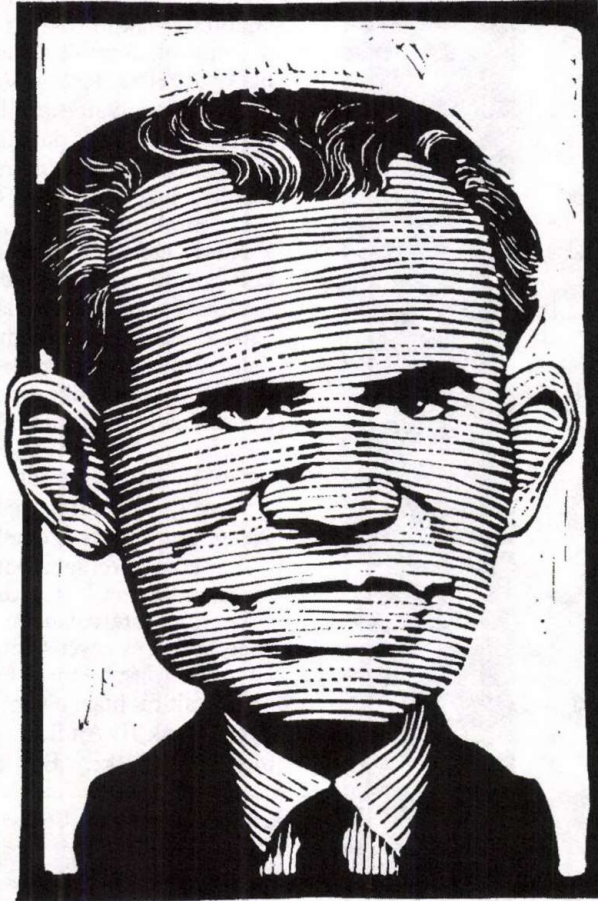
Az előbbieket ismeretében a kötet szerkezetének pilléreit nem is alkothatnák más források, mint Anonymus krónikája, a XIV. századi krónikaszerkesztés korai, 997-től 1151-ig terjedő részének elemzése és a szerencsésen szintén fennmaradt ún. *Pozsonyi Évkönyvek* bemutatása, valamint az utóbbi és a krónikák viszonyának megállapítása. A magyar történetírás évszázados kérdése az ún. Ősgeszta-probléma. A feladat itt a XIV. századi krónikaszerkesztésen belül elhatárolni a Kálmán király előtti részeket, s valószínűsíteni lejegyzésük időpontját. Kristó mondandója szempontjából az Ősgeszta csak másodlagos jelentőségű. Úgy véli, az összerkesztés Kálmán korára való datálása a legvalószínűbb. Az Ősgeszta kérdésében sem létezik valamiféle közmegegyezés: Gerics József, Mályusz Elemér Salamon uralkodására helyezte, Györffy György először I. András korára tette keletkezését, majd szintén Kálmán korára. A folytatás kérdésében is megoszlanak a vélemények: a történészek valószínűsítenek egy Kálmán-, II. István-, II. Béla-, II. Géza-, II. István-, III. Béla-, II. András-kori folytatást, átszerkesztést. Az eltérő véleményektől elbizonytalanodott olvasók számára nyilván nagyon hasznos lenne a téma kézikönyvjellegű bemutatása, amelyből rendszerezett és értékelő, de tárgyilagos képet alkothatnának a hazai medievisztikai historiográfia egyik legproblematicusabb területéről. Ezt egyébként Kristó – Komjáthy Miklós nyomán – maga is „lidércfényes, ingoványos” terepnek nevezi. (5. old.)

Kristó Gyula alapvetően az elbeszélő források stílusára, ismétlődő stílusfordulataira koncentrálna tesz kísérletet Anonymus szövege és a krónikaszerkesztés 1151 előtti részei egységes jellegének, egyazon korban való lejegyzésüknek, illetve átdolgozásuknak a bizonyítására. Csak sejthető, hogy Kristó elkészítette az általa hiányolt XIV. századi krónikakompozíció szótárát is,

kiegészítve Anonymus szóanyagával. Mindenképpen helyeselhető, hogy vállalkozott e stílusfordulatok teljességre törekvő, ugyanakkor szelektált közzétételére (a párhuzamok és ismétlődések esetében eddig Hóman klasszikus, de sokszor félrevezető *Szent László kori gesta* című munkájához kellett fordulni). Ha Kristó a krónikakompozíció szótárán számítógépes lemezt ért, akkor reménykedhetünk: valóban emelné a krónikakutatás színvonalát, ha számítógépen hozzáférhető volna a Szentpétery-féle *Scriptores* anyaga, nem is szólva a *Magyarországi középlatin szótár* vagy az *Árpád-kori Új Okmánytár* anyagáról.

Az Anonymus krónikájával foglalkozó fejezet már nagyobb terjedelmet igényelt, hiszen a 250 éve felfedezett krónikás személyére vonatkozó kutatói és laikus találgatások nem látszanak csillapodni. Kristó teljes joggal tekintti communis opiniónak a mű 1200 körüli datálását, s a Névtelen III. Béla magyar királyhoz való kötését. Úgy látszik, alaposan elgondolkozta Vékony Gábor 1991-ben napvilágot látott s IV. Béla kora mellett kardoskodó, egyébként igen egyetlen, filológiai, történeti és régészeti szempontokat egyaránt felvető, de módszertani buktatókkal terhes tanulmányfüzérére.⁵ Vékony módszerére csak egy példát hozunk. Úgy véli, hogy mivel Anonymusnál 1207 tájáról való az első forrás a kárpát-medencei románokról, nem írhatott erdélyi vlachokról 1207 előtt. Kristó

joggal teszi szóvá, hogy lehetetlen egy páztorkodó nép vándorlásait az írott források esetlegesen fennmaradt kronológiájába kényszeríteni. 1207-nek nincs abszolút kronológiai súlya, inkább jelzésértékű. Kristó idézi is Györffy szemléletes mondatát: „A hullócsillag nem ott születik, ahol az égen megjelenik. A középkori intézmények nem akkor keletkeztek, amikor a forrásokban először feltűnnek.” (27. old.) Ugyanakkor a szerző a kötet korlátozott terjedelméhez képest talán túl sokat is foglalkozott Vékony nézeteivel, noha ebben nyilván az a szándék vezette, hogy egyszer s mindenkorra leszámoljon a IV. Béla-hívőkkel. Mindenesetre Kristó Gyula Vékony Gábor írásával szemben felsorakoztatott érvei meggyőzőnek és igen találónak tűnnek.

A IV. Béla táborához tartozók – Vékony Gábor mellett például Süpek Ottó vagy Szegfű László – sajnos nagyvonalúan elfeledkeznek arról, hogy „ősapjukat”, Marczali Henriket, a kiváló történészt éppen filológiai pedantériája vezette félre:⁶ Guido de Columnis bestseller Trója-története és a Névtelen műve között talált né-

Kristó Gyula könyveiből

CSÁK MÁTÉ TARTOMÁNYÚRI HATALMA
Akadémiai, Bp., 1973. 252 old.

A XI. SZÁZADI HERCEGSÉG TÖRTÉNETE
MAGYARORSZÁGON.

Akadémiai, Bp., 1974. 134 old.

AZ ARANYBULLÁK ÉVSZÁZADA

(Magyar História) Gondolat, Bp., 1976.

254 old.; 2. kiad. 1983.

HISTÓRIA ÉS KORTÖRTÉNET A KÉPES
KRÓNIKÁBAN. (Gyorsuló idő) Magvető, Bp.,
1977. 163 old.

A ROZGONYI CSATA. (Sorsdöntő történelmi
napok 3.) Akadémiai, Bp., 1978. 111 old.

A FEUDÁLIS SZÉTTAGOLÓDÁS

MAGYARORSZÁGON. Akadémiai, Bp.,

1979. 242 old.

LEVEDI TÖRZSSZÖVETSÉGÉTŐL SZENT
ISTVÁN ÁLLAMÁIG. (Elvek és utak)

Magvető, Bp., 1980. 574 old.

TANULMÁNYOK AZ ÁRPÁD-KORRÓL

(Nemzet és emlékezet) Magvető, Bp., 1983.
598 old.

AZ AUGSBURGI CSATA. (Sorsdöntő

történelmi napok 8.) Akadémiai,

Bp., 1985. 123 old

AZ ÁRPÁD-KOR HÁBORÚI. Zrínyi, Bp.,

1986. 326 old.

CSÁK MÁTÉ. (Magyar História. Életrajzok)

Gondolat, Bp., 1986. 207 old.

AZ ANJOU-KOR HÁBORÚI. Zrínyi, Bp.,

1988. 293 old.

A VÁRMEGYÉK KIALAKULÁSA

MAGYARORSZÁGON. (Nemzet és

emlékezet) Magvető, Bp., 1988. 641 old.

HONFOGLALÓ FEJEDELMEK : ÁRPÁD ÉS

KURSZÁN. Szegedi Középkorász Műhely,

Szeged, 1993. 93 old.

A KÁRPÁT-MEDENCE ÉS

A MAGYARSÁG RÉGMÚLTJA (1301-IG)

(Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 3.)

Szegedi Középkorász Műhely, Szeged,

1993. 299 old.; 2. kiad. 1994.

hány igen hasonló fordulatot, s a megtalálni vélt forrás nyomán datálta a művet IV. Béla korára.⁷ Közben azonban kiderült, hogy Guido híres művének semmi köze sincs a Névtelen alkotásához. (Így fontos érv a kései datálás ellen: Anonymus biztosan használta volna, ha módjában áll.) Persze, ha Guidót emlegetjük, legalább Györffy Györgynek a facsimile kiadás elősza-

vában tett megfigyelését komolyan kellene vennünk, azt, hogy: Anonymus krónikájának másolatban fennmaradt kézirata a XIII. század közepéről származik, s így képtelenség azt egy 1270 utáni keletkezési hipotézissel terhelni.⁸

Ha Anonymus *Gestájának* óvatos, 1200 körüli datálását minden további nélkül elfogadhatjuk is, az 1210 körüli időpont már megfontolás tárgya lehet. Horváth János „mérőföldes lépésként” aposztrófált „P mester”-tanulmánya valóban serkentőleg hatott ugyan a magyar Anonymus-kutatásra – elsősorban a mű szerkezetére, datálása és stiláris elemzése kérdésében –, ám megállapításainak jó részét mára kikezdte az idő.⁹ Megdőltnek tekinthetők a Névtelen nyelvi ismereteire vonatkozó fejtegetései – Váczy Péter, Vékony Gábor, Kapitánffy István –, de Horváth Jánosnak a nyugat-európai forrásokat, köztük a meghatározó Nagy Sándor-történetet teljes mértékben mellőző munkamódszere is megfigyeléseinek sorát kérdőjelezi meg.

Ide sorolható a *Gesta* és II. András közötti kapcsolat kérdése. Horváth János a mértéktelen adományozás emlegetésében egyértelműen a tékozló jeruzsálemi Andrásra vonatkozó utalást lát, pedig a korabeli nyugat-európai szépirodalom, természetesen a lovagi irodalom, sőt a királytűkrök is az uralkodó sine qua non-jának tekintik a bőkezűséget, a *largitas regiát*, minden hű szolgálat megjutalmazását. Elég, ha a kortárs Geoffrey of Monmouth egy mondatát idézzük (*Historia*, I, 4): „Brutus a bölcsnek közt bölcs, a vitézek közt vitéz volt, s ha bármilyen aranyat, ezüstöt vagy drágaságot szerzett, mind vitézeinek adta oda”, majd később: „Aki pedig harci játékban győzött, azt Arthur dúsan megajándékozta [...] egyenként birtokokat, városokat, valamint kastélyokat, érsekségeket, püspökségeket, apátságokat és egyéb tisztségeket nyertek ajándékol.”¹⁰ Györffy György, Horváth Jánossal vitatkozva meggyőzően utalt rá, hogy a vármegyék, várak, népek adományozásának II. András korához kötése nem alapszik meggyőző érveken. Elég arra utalni – Györffy is meg-

6 ■ Marczali Henrik: Béla király jegyzője. *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1877. 357–371. old.

7 ■ A IV. Béla korára datálók érveinek jó összefoglalása Thoroczkay Gábor: Az Anonymus-kérdés kutatástörténetének áttekintése, 1977–1993. *Fons*, 1994. 2. 128–149. old.

8 ■ Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Bev. Györffy György. Bp., 1975. 7. old.

9 ■ Horváth János: P Mester és műve. *Irodalomtörténeti Közlemények*, (63) 1966. 1–52., 261–282. old.

10 ■ *Historia regum Britanniae*. Ed. Jacob Hammer. Cambridge, Mass. 1951. 26. old.; a második idézet magyar fordításban is olvasható, in: *Róma utódai*. Szerk. Mezey László. Bp., 1986. 2. kiad. 42. old.

11 ■ Györffy György: Anonymus társadalmi szemlélete. In: *Anonymus. Rejtély avagy történeti forrás?* Bp., 1988. 53–66. old.

12 ■ Kristó Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Bp., 1988. 24. old. Vonatkozó hely Horváthnál 48. old.

13 ■ Vö. Vizkelety András: *Megjegyzések. Irodalomtörténeti közlemények*, (94) 1990. 520–528. old.

14 ■ Kapitánffy István: Anonymus és az Excidium Troiae. *Irodalomtörténeti Közlemények*, (75) 1978. 726–729. old., Gerics József: *A korai rendiség Európában és Magyarországon*. Bp., 1987. 235–237. old.

tette –, hogy II. András korában ősi, territoriális vármegyét nem adományozták el, csak kisebb ispánságokat.¹¹ Nyilvánvaló Anonymus szándéka: a helyi nemzetiségi hagyományok adaptálása, anélkül, hogy kora viszonyaival polemizálna vagy akár lelkesedne értük. Érdekes módon Kristó itt nem utal Horváth János gondolatmenetének egyik buktatójára, noha a vármegyerendszerről írott munkájában szövegezte. ¹² A „comitatus, honores et loca donare” kifejezést Kristó egyértelműen a vármegyei ispánságok tisztségként való

előfordulásainak is csekély a jelentősége. Díszítse bármilyen jelző, a *miles* a szöveggöngyöztől függően lovat is jelenthet, de könnyű- vagy nehézfegyverzetű katonát is. Itt kell megemlítenünk, hogy félrevezető a *dextrarius* páncélozott lónak értelmezni (47., 51. old.), mivel ez egyszerűen hadimén volt.

Megfontolásra méltók Anonymus feltételezett franciaországi tanulmányai is. Ez Gerics Stephanus Tornacensisre vonatkozó értékes megfigyelése miatt is valószínű, de nem lényegtelen a Kapitánffy által említett,

Kristó Gyula *A történeti irodalom kezdetei Magyarországon* című munkájáról

A krónikakutatás természete: soha senkinek nincs és nem is lehet teljesen igaza, itt csak finomodhatnak az eredmények, gazdagodhatnak az ismereteink, de kevés remény van arra, hogy a kutatás egyszer vitathatatlan megállapításokkal zárulhat le. Ami Kristót illeti, akár igaza van egyes tételeiben, akár nem, az biztos, hogy nem kevésbé van igaza, mint a téma más kutatóinak, Györffynek, Horváthnak, Csókának stb.

A legfontosabbnak, vagyis az ún. keresztény krónikának feltételezett egységes fogalmazására vonatkozóan nagyon meggondo-

landónak tartom a frazeológiai és stílusbeli érveket, de ugyanakkor nem látom megcáfolva mindazt, amit az eddigi kutatás, elsősorban Horváth János, az egyes részeknél megfigyelhető tartalmi, mentalitásbeli, írásmódbeli különbségekről megállapított. Az Álmos-ágbeli királyok tetteinek leírását olvasva egy teljesen más íróegység képzel az ember maga elé, mint mikor Salamon és a hercegek történetét tanulmányozza. Az előbbiben ugyanis teljesen hiányoznak azok a festői elemek, jellegzetesen irodalmi fogások, a hősköltészetre emlékeztető képek és szerkezeti megoldások, mint amelyeket a *Gesta Ladislai regis*ben Négyesy oly meggyőzően kimutatott. Most már azt is elárul-

tam, hogy az előbbi „gesta” szóban továbbra is egy műre, nem pedig egyszerűen a király tetteire való utalást látok. Amiként változatlanul fenntartom ama véleményemet, hogy a korai magyar krónikairodalom nem egyetlen mű időnkénti újírásában vagy folytatásában jelentkezett, hanem különböző önálló krónikákban, gestákban vagy „vita”-ban. Persze, bizonyítani ezt nem tudom. Legfeljebb az „antiqui libri” szól mellett, melyről Kristó férfiasan elismeri, hogy nem tudja magyarázni.

Klaniczay Tibor lektori jelentéséből, 1992. február.

adományozásával hozta kapcsolatba. Eszerint Velek nem egyszerűen ajándékba kapta Zarándot, hanem „Zaránd ispánja lett”. Horváth gondolatmenetét tehát a *Gesta* társadalmi háttere körül megfogalmazódott – például a vérszerződés pontjait értelmező – teljesen ellentétes nézetek (Horváth, Kristó, illetve Györffy) csak még bizonytalanabbá teszik. A vita mindenesetre arra figyelmeztet, hogy irodalmi toposzokból nem, vagy csak komoly fenntartásokkal lehet a Névtelen társadalmi szemléletére következtetni. A *Gesta* datálásával kapcsolatban utalhatunk még a bizánci területek kormeghatározó jelentőségében megmutatkozó bizonytalanságra is: Kristó a krónikaszerkesztés esetében kormeghatározó szerepet tulajdonít a bizánci uralom alól kibontakozó szerb, bolgár területek említésének, s noha Anonymus következetesen bizánci vazallusként írja le Magyarország déli szomszédait, a szerző nem látja akadályát az 1210 körüli datálásnak.

Bár nem tartozik szorosab tárgyhöz, Kristó lánzsát tör az anonymusi mű lovagi jellege mellett, s általában a XIII. századi Árpád-kori udvari kultúra sokat vitatott lovagi-lovagias jellege mellett.¹³ Magunk egyáltalán nem hiszünk abban, hogy az anonymusi mű egy nyugati típusú udvari kultúra bizonyosága volna. A nyugat-európai iskolázottságú Névtelen bizonyosan sok mindent látott utazásai során, sok mindent olvasott, de távol állt tőle, hogy valami fejlett udvari kultúrát láttasson a magyar fejedelmi udvarban. Ebben a vonatkozásban Hadrovics László meggyőző hipotézisei sem tekinthetők bizonyítottak a magyar nyelvű Trója-regény meglétéről, miként a *miles* szó

Anonymus forrásait egyben tartalmazó itáliai kézirat ténye sem,¹⁴ akárcsak az Anonymus-kézirat mintaszövegében azonosított, jellegzetes itáliai „r” rövidítés (ezért ír a másoló Arpad helyett Apad-ot, s tévedését utólag javítja). Véleményünk szerint Kristó nem fogalmaz szerencsésen, amikor a magyar krónika egyik kifejezése („sicut magister discipulum”) alapján a (*francia*) egyetemi oktatás ismeretére következtet. (63. old.)

A könyv meghatározó fejezetei összehasonlító jellegűek; Anonymus és a krónika, a krónika stílusa és időbeli rétegeit kapcsolatát tárgyalják. Ezen a ponton érdemes idézni Kristó összegzését: „1210 táján [...] két iker-mű jött létre: a keresztény magyarok gestája (ti. 997–1151, német változatban 1167-ig terjedő szakasza) egy ismeretlen szerző tollából és a pogány magyarok gestája egy másik ismeretlen szerző alkotásaként, ez utóbbit nevezzük Anonymusnak, anélkül azonban, hogy valaha is összekapcsolódtak volna. Az utóbbi, Anonymus műve, amely megőrizte szövegének önállóságát, a későbbiekben nem gyakorolt jelentős hatást a magyar történeti irodalomra [...]” (133. old.) E párhuzamosság ténye nyilván még bizonyításra vár, és további vitákat vált ki, az pedig már megítélés kérdése, hogy Anonymus Ákos mester és Kézai általi használata jelentősnek tekinthető-e vagy sem. (40. old.)

A fenti eredményhez a stílári fordulatok vizsgálata alapján eljutó Kristó maga is figyelmeztet az összehasonlítás nehézségeire, problémáira s a közös, jól ismert források (például a Biblia vagy Dares) használatának lehetőségére. A csak a krónikánál felsorolt 265 párhuzamos hely, a 63–167. fejezetek rimes és ritmi-

kus stíluskritikájával – ezt jelen ismertetésünkben tudatosan nem érintettük – imponáló olvasmány a krónika stílusa iránt érdeklődőknek. Ám itt ismét Marczali Henrikhez kell visszakanyarodnunk, aki elsőként hangsúlyozta a Nagy Sándor-történet forrásként való alkalmazását a Névtelen művében. Később talán Győry János és Borzsák István vette kézbe a *De proeliis Alexandri Magni* című művet, mely ma már több kitűnő kiadásban áll rendelkezésre (Marczali ti. még kéziratból dolgozott).¹⁵

Jelentősebb szerkesztések, kiadások:

III. BÉLA MAGYAR KIRÁLY EMLÉKEZETE (Makk Ferencsel) (Bibliotheca Historica) Európa-Hellikon, Bp., 1981. 214 old. [THURÓCZY JÁNOS:] CHRONICA HUNGARORUM.

I. TEXTUS (Galántai Erzsébettel)

II. COMMENTARII 1–2. (Mályusz Elemérrel) Akadémiai, Bp., 1985. 331 old., 1988.

[! 1989] 603, 500 old.

KÁROLY RÓBERT EMÉKEZETE

(Makk Ferencsel) (Bibliotheca Historica) Európa, Bp., 1988. 259 old.

ANJOU-KORI OKLEVÉLTÁR. 1. 1301–1305.

JATE, Bp.–Szeged, 1990. 527 old.

KÖZÉPKORI HISTÓRIÁK OKLEVELEKBEN.

1002–1410. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1.) Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1992. 340 old.

KORAI MAGYAR TÖRTÉNETI LEXIKON:

9–14. SZAZAD. (Engel Pállal és Makk Ferencsel) Akadémiai, Bp., 1994. 753 old.

KUN LÁSZLÓ EMLÉKEZETE. (Szegedi

Középkortörténeti Könyvtár) Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1994.

277 old.

Véleményünk szerint első olvasásra kiderül, hogy a Névtelen fő stílárius forrása a Nagy Sándor-történet volt, noha ő maga csak Dares művét említette. A Nagy Sándor-történet „J2” változata – ezt a kéziratsoportot használta ugyanis a magyar Névtelen – sok párhuzamot kínál, ezeket azután az *Excidium* szövegéből tovább lehet gyarapítani. Ezek ismeretében nyilván maga Kristó sem nevezte volna a biblikus eredetű, a Nagy Sándor-történetben is előforduló „hazáért meghalni” fordulatot meglepő párhuzamnak a krónika és a Névtelen *Gestája* között (48. old., a 46. oldalon egyébként maga a szerző is megemlíti a Nagy Sándor-regényt). Ha vizsgálatunkba a lengyelek Anonymus Gallusát is bevonjuk, egy általános, a korszak krónikásai által kedvelt szótár bontakozik ki előttünk. Ugyanakkor a tekintélyes összehasonlító anyag jelen formájában kétségkívül alátámasztani látszik Kristó következtetését: „a szövegmegfelelések sűrű fonat módjára szövik át a teljes szöveget” (89. old.) s egy „egységes fogalmazású

munka” (113. old.) benyomását keltik. A fő problémát persze Kristó is jól látja. A krónikaszerkesztés 101. fejezetét a Gerics-émlékkönyvben megjelent tanulmányában ő maga vette bonckés alá.¹⁶ Úgy találta, hogy abban a fejezetben fellelhetők II. Géza kora előtti és utáni rétegek is, bár szóhasználatában kimutatható a rokonság a 997 és 1151 közötti fejezetekkel. A stílárius hasonlóságok ellenére tehát a fő probléma továbbra is az egyes rétegek azonosítása és értelmezése. Egyáltalán nem érezzük bizonyítottnak, hogy mindaz, ami a szóhasználatban közös, a Kristó által 1210 körül feltételezett átszerkesztő keze nyomát mutatja. Az esetek egy részében nyilván a későbbi szerkesztő vagy szerkesztők vették át korábbi krónikások fordulatait.

Mindezt kiegészítik a szerző megfigyelései az ún. *Pozsonyi Évkönyvekről*. Ezek bizonyítják, hogy a krónikás forrásként használta a Kristó szerint eredetileg Fehérváron keletkezett évkönyveket. Fejtegetései csak annyival egészíthetők ki, hogy az *Évkönyveknek* éppen a *Pray-kódexbe* biztosan valami Isten háta mögötti bencés monostorban másolt szövege bizonyítja: az országban keringtek ilyen vagy hasonló évkönyvek, évkönykvonatok. Ha már a *Pray-kódex* szóba került, persze meg lehetett volna említeni a magyar királyok uralkodási éveinek jegyzékét, az ilyen szinten elterjedtebb történeti műfaj lehetett. A hasonló, ún. *Esztergomi királyjegyzék* Kristó által emlegetett hitelességével kapcsolatban nekünk paleográfiai fenntartásaink éppen nem lennének, az ilyen szétesett írásra találunk példát az 1198 és 1202 közötti oklevelekben. Ha nemcsak megemlítjük, hanem fel is lapozzuk a *Pray-kódexet*, akkor a Kristó művében nem említett problémára, a *Pozsonyi Évkönyvek* datálásbeli tévesztéseire is magyarázatot kaphatunk. A szöveg kétcolumnnás elrendezése miatt az egyes évekhez fűzött megjegyzések több sorban, tévedésre csábítón következnek, ami persze mai formájában ismét a többszöri átmásolás és a hosszas, több helyszínt is érintő használat lehetőségére figyelmeztet.

Kristó nagy ívű, elegáns és letisztult fejtegetései sikeresen vitték tovább a korábbi kutatás (Pauler, Madzsar,)¹⁷ sejtéseit a XII. század második fele vagy vége körül keresett stílárius átdolgozás kérdésében. Ezt az átszerkesztést tényként kezelhetjük, még ha relatív és abszolút kronológiája további elemzéseket igényel is. A kötet – éppen terjedelme miatt – sajnos nem lehet igazán eligazító, kézikönyvszerű. Ha valaki egy konkrét krónikarészlet értelmezési, datálási kérdésében szeretne tisztán látni, változatlanul a többszöri átdolgozás nehezen átlátható problémakörébe fog ütközni. □

15 ■ Győry János: *Gesta regum – gesta nobilium*. Bp., 1948.; Borzsák István: *A Nagy Sándor-hagyomány Magyarországon*. Bp., 1984.

16 ■ Kristó Gyula: A 101. fejezet szövegparhuzamai. In: *Scripta manent, i. m.* 57–63. old.

17 ■ Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. Bp., 1899. 2. kiad. 610–611. old., Madzsar Imre: *A II. Géza korabeli névtelen*. (Értekezések a történeti tudományok köréből) Bp., 1926.